

and linguistics, advanced achievements of statistical science, which were difficult to oppose, progressive Zemstvos managed to systematically ask for the needs of Ukrainian-language educational literature and the need for at least primary education in their native Russian language. despotism was undoubtedly a civic feat.

Key words: “Ukrainian question”, Russian Empire, liberal zemstvos, native language, Ukrainian business.

Одержано редакцією 17.09.2020
Прийнято до публікації 6.11.2020

УДК 94 (477) (092)

DOI: 10.31651/2076-5908-2020-2-57-64

НАКОНЕЧНИЙ Володимир Михайлович,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Київського національного університету
культури і мистецтв
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com
Orcid ID:/0000-0002-0386-2162

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕМКІВСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У ВИСВІТЛЕННІ РУСИНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Стаття присвячена аналізу різнопланової культурно-просвітницької діяльності лемків на еміграції. З’ясовано форми, прояви та зміст культурно-освітньої праці русинських емігрантів за матеріалами газет «Наш лемко» та «Лемко». Доведено, що культурно-просвітницька діяльність лемків на еміграції була надзвичайно активною, особливо з огляду на скромні фінансові можливості переселенців. Досліджено різноплановість культурного життя русинів (творення просвітніх інституцій, закладання музеїв та недільних шкіл, організація фольклорних фестивалів, видання періодики та реалізація перекладних проєктів). Підсумовано, що ця праця стала вагомим складовою культурного чину закордонного українства у міжвоєнний час.

Ключові слова: «Наш лемко», «Лемко», русини, еміграція, культурно-просвітня діяльність, Друга Річ Посполита.

Постановка проблеми. Протягом другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. українці пережили декілька потужних хвиль еміграції, що було народною відповіддю на вкрай неприхильні обставини життя на рідних землях. При цьому найбільшою інтенсивністю був позначений еміграційний потік з лемківських теренів, де на хронічне для українців малоземелля накладалися суворі умови господарювання на гірських кам’янистих ґрунтах. Ці обставини вже від перших років знесення особистої залежності в Австро-Угорщині в 1848 р. породжували дедалі більш всеохоплюючі переселенські настрої, пік яких припав на першу третину минулого століття. У підсумку, за підрахунками самих лемківських оглядачів, станом на 1920-30-ті роки батьківські оселі залишило близько третини представників русинського субетносу. Опинившись у новій соціально-економічній і культурно-ментальній ситуації, долаючи чималі труднощі з адаптацією до цілком незвичних природних і господарських обставин, лемки не відмовилися від власної національної ідентичності. Більше того, щойно облаштувавшись на чужині, вони розгорнули активну культурно-просвітницьку працю, покликану плекати у середовищі переселенців відчуття власної національно-культурної самобутності, транслюючи його підростаючому поколінню, особливо схильному до «розчинення» у новому середовищі проживання.

На жаль, і по сьогодні ця важлива різнопланова культурно-просвітницька діяльність лемківських активістів на чужині не стала об’єктом самостійного наукового осмислення, що унеможливорює створити цілісний образ національного служіння діаспорного українства. Причина такої дослідницької індиферентності криється у специфіці джерельної бази. Йдеться про те, що потрібну інформацію ми можемо фактично отримати лише з русинських часописів, скільки-небудь повні комплекти яких на сьогодні наявні лише у

поодиноких бібліотеках. Тож заповнюючи згадану тематичну лаку сучасного лемкознавства, ми зосередимося на опрацюванні русинської періодики, котра виходила в Другій Речі Посполитій і була виразником конкуруючих течій у громадському житті українців-горян. З огляду на численність і різноплановість русинських альманахів і газет, у фокусі нашої уваги перебуватимуть два часописи з найбільш тривалою історією видання й інтенсивністю появи. Йдеться про львівську українофільську газету «Наш лемко» (1934-1939) та її русофільський відповідник часопис «Лемко» (1934-1939), чия редакція перебувала у Криниць. Оскільки згадані часописи мали найбільш солідні наклади і були виразниками домінуючих ідейних таборів у русинському середовищі, маємо підстави говорити про охоплення ними переважаючої частини лемківської громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці лемківської періодики на сьогодні присвячено декілька змістовних досліджень. Серед праць останнього часу згадаємо низку наших статей, відведених аналізу змістового наповнення провідних русинських видань «Лемко» [1] і «Наш лемко» [2]. Втім, у згаданих студіях питання культурно-освітньої праці лемківської еміграції перебувають на маргінесі дослідницької уваги. Цим і зумовлено актуальність досліджуваної нами проблеми.

Мета статті полягає в з'ясуванні форм, проявів та змісту культурно-освітньої праці русинської еміграції за матеріалами газет «Наш лемко» та «Лемко».

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на той факт, що досліджувані нами часописи виходили на материковій Лемківщині, еміграційна проблематика була одним із тематичних пріоритетів редакційної політики як «Нашого лемка», так і «Лемка». Наприклад, видавці українофільської газети від перших чисел визначили емігрантське питання як одне з ключових у своїй політиці, поступово перетворюючи русинську діаспору на органічну складову власної читацької аудиторії. Це спостереження доводить вже перший номер газети, де лемківська еміграційна спільнота згадувалася в кількох програмних редакційних дописах. Так, у статті «Про што буде писати «Наш лемко»» йшлося, що видання інформуватиме «про життя лемківської еміграції в Гамеріці і інших краях» [3, 2]. В наступному редакційному дописі «До наших читачів» містилося запевнення, що «Наш лемко» буде «милою розрадою для кожної лемківської родини на еміграції» [4, 2]. Зрештою, в спеціально адресованій еміграційній громаді статті «До братів на чужині» видавці заявили про свої амбіції стати модераторами поділених кордонами лемків. «Більше як половина вшитких Лемків живе в чужім краю, – читаємо у цьому дописі. – Незавидна доля казала попрощатися з ріднов землям і йти в далеки сторони глядати ліпшого життя. І так повандрували наши брата далеко за море до Зєдинених Держав, Канади, Аргентини, Бразилії, други зас до Франції, Чехословаччини і ин. країв. Меджи емігрантами і Рідним Краєм є духовий зв'язок. Аби тот зв'язок був, як найживіший, повстає «Наш лемко», котрий межи іншим має тот зв'язок зміцняти. Лемківська еміграція, то жива часть рідної Землі» [5, 5]. Відзначимо, що вищенаведених обіцянок львівська газета послідовно дотримувалася протягом всіх п'яти років видання, постійно розширюючи коло обговорюваних питань. Доказом цьому є архітектоніка часопису, в якому щороку з'являлися все нові рубрики, спеціально адресовані побратимам на чужині. Серед найбільш популярних назвемо «Письмо з Америки», «Наші брати за океаном» та «Померли за морем».

Подібну тенденцію, щоправда в дещо скромніших масштабах, можемо віднотувати і стосовно москвофільського «Лемка». Його видавці також доволі оперативно усвідомили потребу збільшення своєї читацької аудиторії за рахунок земляків-емігрантів. Редактори криницького часопису писали про них здебільшого в контексті викликів і здобутків переселенського руху. При цьому життя заокеанських русинів висвітлювалося в окремій тематичній рубриці «З Америки».

Зрозуміло, що редактори обох лемківських газет, налагоджуючи щільну комунікацію з закордонними земляками, мали на оці, крім згаданої ідеальної мети єднання лемківської спільноти, також фінансові мотиви. Йдеться про те, що більшість представників русинської громади в Другій Речі Посполитій були надзвичайно нужденними, тож не могли фінансово утримувати свої часописи. Це призводило до постійних бюджетних дефіцитів, нерідко доволі значних, що протягом всієї історії виходу досліджуваних газет загрожувало їм

фінансовою смертю. Тож саме за рахунок розширення кола читачів більш заможними передплатниками-заробітчанами редакції розраховували вирівняти свій фінансовий баланс.

При висвітленні культурно-освітнього життя лемківської діаспори досліджувані нами часописи фокусувалися на тих осередках, в котрих домінували прихильники їхніх ідейних візій. З огляду на це, «Лемко» висвітлював життя русинської громади здебільшого в найдавніших американських і канадських діаспорних поселеннях, куди ще за перших еміграційних хвиль потрапляли симпатки популярної в другій половині XIX ст. русофільської ідеології, котрі й надалі трималися дідівських переконань про «єдину Русь від Карпат до Сибіру». Втім, модернізаційні процеси перших десятиліть XX ст. помітно вплинули на національний вибір лемків, мобільніша частина яких частіше обирала проукраїнську ідентичність. Доказом цього є численні дописи «Нашого лемка», котрий із хронікальною точністю віднотовував розселення лемків багатьма країнами тогочасного світу й інформував про плекання там у міру можливості рідної культури.

Найбільше, звісно, лемківські газети писали про чисельні американські та канадські осередки, з неприхованою гордістю наголошуючи, що «наші Лемки – це найстарші Українці-емігранти в Америці» [6, 5]. Змальовуючи чисельність української громади в Новому світі, один із канадських лемківських кореспондентів писав: «Українські переселенці в Канаді є своєю кількістю, по англійцях і французах, третьою нацією в цій країні. У Вінніпегу кожна десята людина говорить по українськи, а вірніше сказавши, кожна шеста людина, бо й жиди там уживають українську мову» [7, 5]. Як про це згадувалося вище, в часописах було запроваджено самостійні тематичні рубрики, де спеціально йшлося про життя русинів у Північній Америці. Важливо, що ці рубрики провадили самі лемківські кореспонденти на еміграції, завдяки чому читач отримував інформацію з перших рук. Таким чином дописувачі могли сформувати доволі повне уявлення про насиченість культурно-громадського життя своїх побратимів у найкрупніших осередках в Нью-Йорку, Філадельфії, Чикаго, Вінніпезі, Монреалі, Торонто та ін.

Культурне життя лемків на чужині зосереджувалося довкола провідних інституцій, утворених як філіали материкових просвітницьких установ. У випадку русофільськи налаштованих русинів це були Товариство ім. Качковського та «Руський клуб». Саме їхні діячі влаштовували більшість культурно-просвітницьких акцій у лемківських осередках Північної Америки. Зазвичай, ці заходи проводилися з нагоди свят новорічно-рідвяного циклу. Для прикладу згадаємо допис В. Гладика «З Америки», в якому оповідалося про культурне життя карпаторосів взимку 1934-1935 рр., а саме про влаштовані театральні вистави, концерти та популярні лекції, що супроводжували святкування рідвяних свят [8, 1-2].

Лемки ж української ідентичності горнулися до товариства «Просвіта», чий осередки були особливо численними в еміграційних осередках, втім, і на американському континенті. Про впливовість цього товариства серед лемківської громади говорить той промовистий факт, що лише воно мало свої власні будинки, побудовані на народні гроші. Відкриття новозбудованих Народних домів «Просвіти» завжди перетворювалося на свято національного єднання і відбувалося з особливою урочистістю у присутності релігійних діячів, громадських активістів і представників місцевої влади. Що важливо, лемківські часописи містили фотографії з цих свят, що на сьогодні є важливими документами культурного чину лемків-емігрантів у міжвоєнний час. Про потужність просвітянського руху в північноамериканських українських осередках говорить і факт масштабного відзначення 70-літнього ювілею товариства. Так, центральний комітет українських національних організацій на початку 1937 р. улаштував велике свято «Просвіти», в якому взяли участь усі українські організації й товариства з Нью-Йорку й околиці [9, 7].

Зі сторінок «Нашого лемка» ми дізнаємося про доволі насичене культурно-просвітне життя русинської еміграції в Північній Америці. Так, надзвичайної популярності набули передачі радіостанції «Голос України» у Нью-Йорку, в яких лемківські сюжети вміло поєднувалися із загальноукраїнськими культурними темами [10, 1]. Чимало, як інформує нас лемківський часопис, в американських культурних осередках відбувалося концертів, в яких лемківська фольклорна проблематика експонувалася як частина національного культурного різноманіття [11, 4]. Що важливо, такі концерти зазвичай мали на меті

збирання коштів на культурні потреби Лемківщини, що також сприяло плеканню соборницьких цінностей серед емігрантів. Про фінансову солідність лемківської еміграції в Америці говорить той промовистий факт, що її представники спромоглися побудувати на власні кошти два літаки («Україна» та «Львів»), котрі приймали участь в американських авіа шоу як частина авіації майбутньої незалежної держави [12, 6]. Також американські лемки, на відміну від побратимів в інших країнах, спромоглися закласти власні недільні школи, забезпечивши їх необхідними методичними матеріалами [13, 1].

З часом, коли лемківська еміграція в Америці стала особливо потужною та численною, виникла й утвердилася традиція проводити так звані «Українські дні» в американських містах з найбільшою русинською присутністю. Під час таких тижнів влаштовувалися культурні акції, спортивні змагання, пісенні конкурси та танцювальні виступи, покликані не лише продемонструвати мультикультурній громаді Америки український фольклорний колорит, але й об'єднати самих лемків-переселенців ідеєю власної етнічної неповторності. Для прикладу згадаємо наведений «Нашим лемком» докладний опис «Українського дня» в Чикаго, проведений на користь Української вищої школи в Стемфорді. На свято прибуло багато українців з околиць міста зі своїми автомобілями, щоб на площі святого Миколая, як писала газета, «задемонструвати величаво українське ім'я» [14, 2].

Найбільшим культурним проектом американських українців загалом та лемків, зокрема, було створення Українського музею в Стемфорді. Цей осередок української культури було побудовано дякуючи багатолітній акції збирання коштів на таку важливу інституцію, покликану презентувати українство в мультиетнічному середовищі США [15, 8]. У музеї містилася велика лемківська експозиція, покликана ознайомлювати відвідувачів з культурою найзахіднішої гілки українства.

Вповні слушно найбільшій ваги редактори лемківських часописів надавали інформації про інституціалізацію лемківського життя на еміграції. Так, доволі повно висвітлювалася робота Першого з'їзду лемків, який відбувся у Нью-Йорку в серпні 1935 р. Найпомітнішим здобутком цього форуму стало створення авторитетної «Організації оборони Лемківщини» [16, 5]. В короткому часі ця інституція розпочала видавати у Нью-Йорку власний журнал «Лемківський дзвін», про що з неприхованою гордістю писав львівський часопис [17, 6]. Надалі «Наш лемко» доволі докладно відтворював культурно-просвітницьку працю нової русинської інституції, що розгорнула подивугідну активність. Чимало також материкові газети писали про роботу Першого Лемківського конгресу в Америці влітку 1936 р. [18, 2]. Відзначимо, що така громадська зрілість лемків, особливо в осередках їх компактного проживання, поступово перетворювала русинську спільноту на помітного актора суспільно-політичної сцени в США та Канаді. За свідченнями лемківських газет, з лідерами русинського руху дедалі серйозніше співпрацювали представники місцевих еліт в надії здобути собі нових виборців.

Поряд зі згаданими північноамериканськими державами, де оселився основний масив русинського субетносу на чужині, доволі багато лемківські газети писали про культурне життя лемківських осередків у південноамериканських країнах – Бразилії, Перу та Парагваї. На шпальтах часописів нерідко містилися дописи на кшталт «До Братів лемків з Уругваю» чи «Українці в Аргентині». Саме з них ми дізнаємося про культурні здобутки лемків у Південній Америці. Так, в 1934 р. Українська стрілецька громада в Аргентині взялася за об'єднання українців, розпочавши збір коштів на культурні потреби громади [19, 4]. У цих справах, наголошувалося у лемківських часописах, чи не найбільш активну участь беруть саме русини. Ще одним помітним культурним заходом став Євхаристійний конгрес у Буенос-Айресі, що відбувся в листопаді 1934 р. Справжньою гордістю аргентинських лемків стала побудова читальні «Просвіти». Ось як змальовує її відкриття лемківський кореспондент: «[...] А на святі було, як пишуть нам, багато наших братів лемків, що виїхали шукати там заробітку та щойно на чужині отворилися їм очі; вони пізнали, що українців скрізь поважають – бо це життєздібний нарід та стали самі свідомими членами Відродженої Нації» [20, 2]. В свою чергу, уругвайські лемки також інформували рідну газету, що отримавши дозвіл на заснування читальні «Просвіта», розпочали збір коштів на побудову просвітнянського осередку в Монтевідео [21, 7].

З країн Старого світу на шпальтах лемківських часописів домінували дописи про життя русинів у Франції, Німеччині, Британії, Чехословаччині, Литві й Югославії [22; 23; 24]. Ми дізнаємося про різнопланові культурні й освітні акції та чималі здобутки лемківської еміграції, як частини українського переселенського руху в цих країнах. Традиційно, на перший план висувалася діяльність місцевих осередків «Просвіти», для котрих за традицією будувалися народні доми [22, 1]. В Західній Європі українці засновували й інші культурні установи, найбільше музеї. Так, на сторінках «Нашого лемка» доволі докладно розповідалося про заснування та функціонування знаного зі своєї діяльності Музею Визвольної Боротьби України у Празі [25, 6]. Визначними подіями культурного життя українців в західноєвропейських діаспорних осередках ставали літературні акції. Наприклад, лемківські газети з помітною гордістю писали про переклад португальською заходами емігрантів віршів Тараса Шевченка [26, 5]. Важливим було й заснування переселенцями власних періодичних видань, що мало важливий консолідувальний і популяризаторський ефект [27, 8].

Уявлення про масштаби лемківської еміграції дають і поодинокі дописи з далекої Маньчжурії. Лемківські кореспонденти пояснювали своїм побратимам на Батьківщині: «Молода манджурська держава цікава для нас о стільки, що живе в ній понад пів мільйона наших земляків. Живуть вони у краю, що зветься Зелений клин» [28, 3]. Приваблювані добрим кліматом, протягом кількох десятиліть українці, а серед них значна частина лемків, збудували декілька сотень українських поселень. З часом в українських колоніях розгорнулася активна культурно-просвітницька праця. Ось як її змальовували самі дописувачі «Нашого лемка»: «В Харбіні [...] мають українці свої культурно-освітні товариства, як читальня «Просвіти» й інші. Недавно посвятили нову церкву [...]. При читальні «Просвіта» заснувала молодь аматорський гурток, який відіграв вже виставу. У Харбіні виходить українська газета «Манджурський вісник», одинокий на Далекім Сході часопис, писаний українською мовою. Українська видавнича спілка в Харбіні видала також на 1934 р. календар з короткою історією України» [28, 3]. Відзначимо, що за такої розкиданості лемківської спільноти земною кулею «Наш лемко» навіть запровадив рубрики «Українське життя по всьому світу» та «Українське життя на обох півкулях», де робив акценти на становищі русинської діаспори.

Подіями, котрі об'єднували весь загаль української еміграційної спільноти, втім і її лемківську частину, були урочисті відзначення національних свят. Так, русинські часописи доносять до нас інформацію про масове відзначення емігрантами обох півкуль річниць знакових подій Української революції – проголошення Четвертого універсалу, акту Злуки, Листопадового зриву. Поряд із цим, також і трагічні дати національного життя ставали приводами для єднання українських активістів у діаспорних осередках проживання. Так, справжньою меморіальною хвилею в другій половині 1930-х рр. прокотилося вшанування пам'яті передчасно померлого патріарха українознавства Михайла Грушевського, про що доволі докладно інформував «Наш лемко» [29, 359].

Поряд із успіхами, лемківські видання не приховували й труднощів еміграційного життя. Слушно вказувалося, що найскладнішою для кожного переселенця є втрата зв'язку зі своєю батьківщиною. З огляду на це, як львівський, так і криницький часописи взяли на себе завдання культурної опіки над земляками, що опинилися на чужині. Для них вміщувалися невеликі художні твори та публіцистичні дописи, а також численні ілюстрації визначних природних і культурних пам'яток Лемківщини, що було покликано підживлювати в уяві переселенців пам'яті про малу Батьківщину.

Найбільшою ж проблемою, корені якої містилися в самій еміграції, називалася значна атомізація лемків на чужині, коли заклопотаність щоденними справами ускладнювала усвідомлення потреби культурно-національного єднання. Цьому заважали протиріччя ідейного плану, корені яких сягали ще XIX ст. Втім, молоде покоління лемків 1920-1930-х рр. поступово долало батьківські стереотипи, наголошуючи на потребі солідарного співжиття для досягнення якнайбільших результатів [30, 3]. Ці консолідаційні зусилля одноставно підтримували й досліджувані нами часописи, намагаючись об'єднати лемків на чужині розумінням певної місії еміграції. Таким вищим сенсом закордонного русинства була

визначена близька кожному допомога своєму краю, насамперед фінансова, котра мала піднести лемків не стільки матеріально, скільки культурно. При цьому обидві газети не втомлювалися показувати значущість небайдужості закордонних земляків для єдності лемківського світу: «Віра, що наші Брати за Океаном не забувають про добро Рідних Сторін – перемагає всі труднощі» [31, 7].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що культурно-просвітницька діяльність лемків на еміграції була надзвичайно активною, особливо з огляду на більше ніж скромні фінансові можливості переселенців, котрі здебільшого працювали на найменш престижних, а отже й низькоплатуваних роботах. Впадає у вічі також різноплановість культурного життя русинів – це й творення просвітніх інституцій, закладання музеїв та недільних шкіл, організація фольклорних фестивалів, видання періодики та реалізація перекладних проєктів. У підсумку, ця праця, здебільшого ведена у соборницькому дусі, стала вагомою й органічною складовою культурного чину закордонного українства у міжвоєнний час. Це дозволило зберегти лемківські культурний колорит та етнічну самобутність і передати їх повоєнному поколінню русинів, котрих тоталітарні режими позбавили права жити на рідній землі.

Список використаної літератури

1. Наконечний В. Селянський часопис «Лемко»: ідеологія, рубрикація, проблематика // Український селянин. Збірник наукових праць. – 2020. – Вип. 23. – С. 73-78.
2. Наконечний В. Часопис «Наш лемко» – феномен русинської періодики міжвоєнного часу // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2017. – Вип. 29. – С. 520-528.
3. Про што буде писати «Наш лемко» // Наш лемко. – 1934. – Ч. 1. – С. 2.
4. До наших читачів. // Наш лемко. – 1934. – Ч. 1. – С. 2.
5. До братів на чужині. // Наш лемко. – 1934. – Ч. 1. – С. 5.
6. Цінне письмо з Америки. // Наш лемко. – 1937. – Ч. 7 (79). – С. 5.
7. Як живуть наші брати українці в Канаді. // Наш лемко. – 1937. – Ч. 12 (84). – С. 5.
8. Гладик В. П. С Амерыкы. // Лемко. – 1935. – Ч. 12 (47). – С. 1-2.
9. Українці за океаном. // Наш лемко. – 1937. – Ч. 4 (76). – С. 7.
10. А по цьому боці. // Наш лемко. – 1934. – Ч. 22. – С. 1.
11. Свідомі брати в Америці. // – Наш лемко. 1934. – Ч. 22. – С. 4.
12. Посвячення другого українського літака у Зл. Державах Америки. // Наш лемко. – 1934. – Ч. 22. – С. 6.
13. Український буквар в Америці. // Наш лемко. – 1935. – Ч. 2 (26). – С. 1.
14. Український день в Шікаго. // Наш лемко. – 1935. – Ч. 20 (44). – С. 2.
15. Український музей в Америці. // Наш лемко. – 1936. – Ч. 22 (70). – С. 8.
16. Зїзд лемків у Ньюйорку. // Наш лемко. – 1935. – Ч. 19 (43). – С. 5.
17. З життя наших Братів на еміграції. // Наш лемко. – 1937. – Ч. 2 (74). – С. 6.
18. Перший Лемківський конгрес в Америці. // Наш лемко. – 1936. – Ч. 13 (61). – С. 2.
19. Українці в Аргентині. // Наш лемко. – 1934. – Ч. 23. – С. 4.
20. Просвіта в Аргентині. // Наш лемко. – 1935. – Ч. 2 (26). – С. 2.
21. Як живеться нашим братам в Уругваю. // Наш лемко. – 1934. – Ч. 24. – С. 7.
22. Українці в Югославії. // Наш лемко. – 1935. – Ч. 3 (27). – С. 1.
23. Українці в Парижі. // Наш лемко. – 1935. – Ч. 5 (29). – С. 5.
24. Лемкы на Словаччині добивают ся своих прав. // Лемко. – 1936. – Ч. 38 (122). – С. 2.
25. Музей Визвольної Боротьби України. // Наш лемко. – 1934. – Ч. 22. – С. 6.
26. Поезії Шевченка португальською мовою. // Наш лемко. – 1937. – Ч. 10 (82). – С. 5.
27. Українська пропаганда закордоном. // Наш лемко. – 1935. – Ч. 17 (41). – С. 8.
28. Культурно-освітнє життя українців на Дал. Сході. // Наш лемко. – 1934. – Ч. 3. – С. 3.
29. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). – Київ; Дрогобич: «Вимір», 2008. – 494 с.
30. Ой, не буде так добре, Ваню Гуняка! // Наш лемко. – 1934. – Ч. 17. – С. 3.
31. Збірна жертва наших братів ізза океану. // Наш лемко. – 1936. – Ч. 4 (52). – С. 7.

References

1. Nakonechniy, V. (2020). «Lemko»: ideology, headings, issues. *Ukrainian peasant. Collection of scientific works Peasant periodical*. 2020. (issue 23), (pp. 73-78) (In Ukrainian).

2. Nakonechniy, V. (2017). Newspaper «Nash Lemko» is a phenomenon of Rusyn periodicals of the interwar times. *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*. (issue 29), (pp. 520-528) (In Ukrainian).
3. (1934). What will «Our Lemko» write about. *Our Lemko*. (issue 1), (p. 2) (In Ukrainian).
4. (1934). To our readers. *Our Lemko*. (issue 1), (p. 2) (In Ukrainian).
5. (1934). To the brothers abroad. *Our Lemko*. (issue 1), (p. 5) (In Ukrainian).
6. (1937). Valuable letter from America. *Our Lemko*. (issue 7 (79)), (p. 5) (In Ukrainian).
7. (1937). How our Ukrainian brothers live in Canada. *Our Lemko*. (issue 12 (84)), (p. 5) (In Ukrainian).
8. Gladyk V. P. (1935). From America. *Lemko*. (issue 12 (47)), (p. 1-2) (In Ukrainian).
9. (1937). Ukrainians overseas. *Our Lemko*. (issue 4 (76)), (p. 7) (In Ukrainian).
10. (1934). And on this side. *Our Lemko*. (issue 22), (p. 1) (In Ukrainian).
11. (1934). Conscious brothers in America. *Our Lemko*. (issue 22), (p. 4) (In Ukrainian).
12. Dedication of the second Ukrainian plane in Un. States of America. *Наш лемко*. 1934. Ч. 22. С. 6. (In Ukrainian).
13. (1935). Ukrainian primer in America. *Our Lemko*. (issue 2 (26)), (p. 1) (In Ukrainian).
14. (1935). Ukrainian day in Chicago. *Our Lemko*. (issue 20 (44)), (p. 2) (In Ukrainian).
15. (1936). Ukrainian Museum in America. *Our Lemko*. (issue 22 (70)), (p. 8) (In Ukrainian).
16. (1935). Lemko Congress in New York. *Our Lemko*. (issue 19 (43)), (p. 5) (In Ukrainian).
17. (1937). From the life of our Brethren in exile. *Our Lemko*. (issue 2 (74)), (p. 6) (In Ukrainian).
18. The first Lemko Congress in America. *Наш лемко*. 1936. Ч. 13 (61). С. 2. (In Ukrainian).
19. (1934). Ukrainians in Argentina. *Our Lemko*. (issue 23), (p. 4) (In Ukrainian).
20. (1935). Prosvita in Argentina. *Our Lemko*. (issue 2 (26)), (p. 2) (In Ukrainian).
21. (1934). How our brothers live in Uruguay. *Our Lemko*. (issue 24), (p. 7) (In Ukrainian).
22. (1935). Ukrainians in Yugoslavia. *Our Lemko*. (issue 3 (27)), (p. 1) (In Ukrainian).
23. (1935). Ukrainians in Paris. *Our Lemko*. (issue 5 (29)), (p. 5) (In Ukrainian).
24. (1936). The Lemkos in Slovakia are seeking their rights. *Lemko*. (issue 38 (122)), (p. 2) (In Ukrainian).
25. (1934). Museum of the Liberation Struggle of Ukraine. *Our Lemko*. (issue 22), (p. 6) (In Ukrainian).
26. (1937). Shevchenko's poetry in Portuguese. *Our Lemko*. (issue 10 (82)), (p. 5) (In Ukrainian).
27. (1935). Ukrainian propaganda abroad. *Our Lemko*. (issue 17 (41)), (p. 8) (In Ukrainian).
28. (1934). Cultural and educational life of Ukrainians in the Far East. *Our Lemko*. (issue 3), (p. 3) (In Ukrainian).
29. Telvak, V. (2008). Creative heritage of Mykhailo Hrushevsky in the estimations of his contemporaries (the end of the 19th and the 30th years of the 20th century). Kyiv–Drohobych. 494 p. (in Ukrainian).
30. (1934). Oh, it won't be so good, Vanya Gunyaka! *Our Lemko*. (issue 17), (p. 3) (In Ukrainian).
31. (1936). The collective sacrifice of our brothers from overseas. *Our Lemko*. (issue 4 (52)), (p. 7) (In Ukrainian).

NAKONECHNYI Volodymyr, Candidate of historical sciences, Associate Professor Department of International Relations Kyiv National University Culture and Arts,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE LEMKO EMIGRATION IN THE COVERAGE OF THE RUTHENIAN PERIODICALS OF THE SECOND POLISH REPUBLIC

Formulation of the problem. During the second half of the XIX - first third of the XX century Ukrainians experienced several powerful waves of emigration. At the same time, the emigration flow from the Lemko lands was marked by the greatest intensity due to severe natural economic conditions and the problem of land scarcity. Having faced a new socio-economic and cultural-mental situation, having adapted to completely unusual natural and economic circumstances, the Lemkos did not give up their own national identity. They launched an active cultural and educational work aimed at cultivating a sense of their own national and cultural identity among the settlers. This important and diverse cultural and educational activity of Lemko activists abroad has not become the object of independent scientific reflection, which makes it impossible to create a holistic image of the national service of diaspora Ukrainians.

The purpose of the article is to clarify the forms, manifestations and content of the cultural and educational work of the Ruthenian emigration on the basis of the newspapers «Our Lemko» and «Lemko».

The main results of the study. Lemko newspapers mainly wrote about numerous American and Canadian communities. The newspapers published independent thematic sections that specifically covered the life of Ruthenians in North America. It is important to note that these columns were edited by the Lemko correspondents in emigration, so that the contributors could recreate a fairly complete picture of

the rich cultural and social life of the Lemkos in New York, Philadelphia, Chicago, Winnipeg, Montreal, Toronto, and others.

Along with the articles about the life of Lemkos in the North American countries, quite a few Lemko newspapers wrote about the cultural life of Lemko communities in South American countries, such as Brazil, Peru and Paraguay. The newspapers published columns «To the Lemko Brothers from Uruguay» and «Ukrainians in Argentina» that provide information about the cultural achievements of the Lemkos in these countries. The newspapers published articles about the life of Ruthenians in France, Germany, Britain, Czechoslovakia, Lithuania, and Yugoslavia as well. They inform about various cultural and educational events and considerable achievements of Lemko emigration in these countries. Finally, there were a few publications from Manchuria (Green Wedge) that give an idea of the scale of Lemko's emigration.

Conclusions. *The study suggests that the cultural and educational movement of Lemko emigrants was extremely active, especially given the modest financial resources of the migrants, who mostly worked in the least prestigious and therefore low-paid jobs. The diversity of Ruthenian cultural life is also striking, it includes various projects such as creation of educational institutions, establishment of museums and Sunday schools, organisation of folklore festivals, publication of periodicals and implementation of translation projects. As a result, this work, mostly conducted in the spirit of unity, became an important and organic component of the cultural life of foreign Ukrainians in the interwar period. This allowed to preserve Lemko cultural diversity and ethnic identity and pass them on to the post-war generation of Ruthenians, who were deprived of the right to live on their native land by totalitarian regimes.*

Keywords: «Lemko», «Our Lemko», Ruthenians, emigration, cultural and educational activities, the Second Polish Republic.

Одержано редакцією 7.10.2020
Прийнято до публікації 6.11.2020

УДК 94(477,72)«1941-1944»

DOI: 10.31651/2076-5908-2020-2-64-70

ЦИБУЛЕНКО Геннадій Володимирович,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України, археології
та методики викладання Херсонського
державного університету,
Orcid ID: 0000-0002-2705-555X
e-mail: tcybylenko2gl@gmail.com

ЦИБУЛЕНКО Лариса Олександрівна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України, археології
та методики викладання Херсонського
державного університету,
Orcid ID: 0000-0002-0762-6650
e-mail: tcybylenko2gl@gmail.com

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ АГРОКУЛЬТУРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ХЕРСОНЩИНІ У 1941-1944 рр.

У статті простежено діяльність районних та селищних структур нацистської окупаційної влади із запровадження технологій покращення і захисту сільськогосподарського виробництва. Показано методи і характер організації збереження лісозахисних смуг, протипожежного захисту, боротьби зі шкідниками, використання аграрних новацій, ефективного виробництва органічних добрив та водозбереження.

Ключові слова: господарства, громади, лісозахисні смуги, протипожежні заходи, шкідники, добриво.

Постановка проблеми. Актуальність теми визначено необхідністю дослідження маловідомих фактів реалізації нацистською окупаційною владою технологій, спрямованих на збереження врожаю та збільшення його обсягів. Вивчення цього аспекту деталізує роботу та взаємодію німецьких низових органів влади та структур місцевого управління